

Inventarisatie onderzoeksvragen en onderzoek rondom toetsing en examens

Conceptnotitie 28 januari 2019

Sjerp van der Ploeg
Jaap Scheerens

Inhoudsopgave

Inhoud

1	Inleiding.....	5
2	Onderzoeksthema's en lopend onderzoek.....	5
	2.1 Thema's vooronderzoek "Fundamentele vragen"	5
	2.2 Aanvullende thema's op basis van recente publicaties.....	9
3	Overzicht nog niet gedekte onderzoeksthema's	11
4	Literatuur.....	13
Bijlage 1	Overzicht van lopend onderzoek.....	14

1 Inleiding

In aanvulling op het rapport ‘Fundamentele vragen over examens en toetsing’ doen we in deze bijdrage verslag van een inventarisatie van enerzijds onderzoeksvragen rondom examens en toetsing en anderzijds lopend of binnenkort te starten onderzoek op dit thema. Deze notitie is bedoeld als een ondersteuning bij het opstellen van een onderzoeksprogrammering.

Voor deze notitie is documentatiestudie uitgevoerd en is een aantal gesprekken gevoerd met de directie VO van het ministerie van OCW. Op basis van een analyse van documentatie en de informatie uit de gesprekken en de resultaten van het vooronderzoek hebben we een lijst met thema’s opgesteld en deze vergeleken met thema’s die in lopend onderzoek aan de orde komen (paragraaf 2). De thema’s die nog niet aan bod komen in lopend onderzoek, vormen daarmee de aanzet voor de onderzoeksprogrammering (3).

De directie VO kan zelf uiteraard eigen afwegingen maken welke thema’s wel en niet aan bod moeten komen in een definitieve agenda.

2 Onderzoeksthema’s en lopend onderzoek

We bespreken in deze paragraaf zowel relevante onderzoeksthema’s als de lopende onderzoeken die op deze thema’s (deels) uitgevoerd worden. De onderzoeksthema’s zijn afkomstig uit het vooronderzoek (Scheerens, e.a., 2019 nog te verschijnen). Daar is nog een beperkt aantal thema’s aan toegevoegd op basis van twee zeer recent verschenen adviezen rondom examinering en toetsing (Commissie Kwaliteit Schoolexaminering, 2018; Onderwijsraad, 2018).

Het overzicht van lopend onderzoek op het terrein van toetsing en examens in het voortgezet onderwijs is samengesteld op basis van een inventarisatie bij OCW, CvTE, de NRO-projectendatabase en werkplannen/programma’s van relevante organisaties als SCP, CPB, Onderwijsraad en VO-raad. We hebben dat overzicht opgenomen in bijlage 1.

2.1 Thema’s vooronderzoek “Fundamentele vragen”

In het rapport “Fundamentele vragen over examens en toetsen” (Scheerens, e.a., 2019) wordt het functioneren van het bestaande stelsel van toetsen en examens geanalyseerd, wordt stilgestaan bij ervaren knelpunten en kritiek, en wordt de kwaliteit van examens en toetsen besproken in relatie tot discussies over vernieuwing van het stelsel, die op hun beurt nauw verband houden met de in voorbereiding zijnde

curriculum vernieuwing. Er wordt een programma van onderzoek voorgesteld dat voortbouwt op de bevindingen van het rapport.

Het rapport gaat uit van drie soorten onderzoeksvragen:

- a) *Vragen die betrekking hebben op een relatief eenvoudige “fact check” op enkele aannames die in het debat over examens en toetsen tot nu toe gedaan zijn.*
- b) *Vragen die als “pijlers van evidentie” gelden bij de kritiek op de bestaande situatie en vigerende gedachten over hervorming van examens en eindtoetsen.*
- c) *Vragen over “curriculum alignment” als een geheel van maatregelen dat de onderwijskwaliteit bevorderende functie van examens en eindtoetsen kan verhogen.*

Ad a) De feitelijke basis voor enkele aannamen in het debat

Beklemde docenten; gestreste leerlingen?

De indruk wordt gewekt dat scholen en docenten zich “bekneld voelen” door de verplichtingen die de overheid oplegt wat betreft examens en eindtoetsen. De onderbouwing die hiervoor wordt gegeven is dat “opiniemakers” dit vinden. Het is wenselijk dat deze opvatting wordt gecheckt door middel van een *representatieve opiniepeiling* onder relevante doelgroepen, ouders, docenten, schoolleiders en schoolbestuurders. Een verwant thema is de veronderstelde “toets-stress” bij leerlingen. Over dit thema lijkt nog nauwelijks onderzoek te zijn gedaan, en zou de mogelijkheid van een systematische peiling nagegaan kunnen worden. Verder is een nadere search naar relevant onderzoek op dit terrein nuttig.

Op grond van de beschikbare informatie over lopende onderzoeksprojecten (bijlage 1) concluderen we dat dit thema (beklemde docenten; gestreste leerlingen) niet aan bod komt in lopende onderzoeksprojecten.

Cognitieve “verenging” en vrije ruimte in het curriculum

In de beschouwingen over “een smalle kijk op onderwijskwaliteit” wordt de indruk gewekt dat er een te groot accent ligt op kernvakken en andere schoolvakken en dat er onvoldoende ruimte is voor sociale en persoonlijke vorming. Het is de moeite waard om het waarheidsgehalte van deze stelling nader te onderzoeken, en hierbij eventueel ook internationale vergelijking te betrekken. In de analyse is eventueel de enorme groei van particuliere bijscholing en examentraining te betrekken, die er op zouden kunnen wijzen dat er juist te weinig tijd wordt besteed aan basisvakken.

Op grond van de beschikbare informatie over lopende onderzoeksprojecten (bijlage 1) concluderen we dat één onderdeel van dit thema (cognitieve “verenging” en vrije ruimte in het curriculum) aan bod komt in een lopend onderzoeksproject. Daarbij gaat het om het schaduwonderwijs (bijles en examentraining) dat in het NRO-project ‘Licht op schaduwonderwijs’ wordt onderzocht (UvA, beoogde opleverdatum februari 2019). De overige onderwerpen binnen dit thema komen niet aan bod in lopend onderzoek.

Wat is de meerwaarde van vakkenintegratie?

Door het Platform Onderwijs2032 wordt gepleit voor vakkenintegratie. Ook in andere bijdragen aan het debat wordt zondermeer aangenomen dat vakkenintegratie een goede zaak is. Hier staan opvattingen tegenover die de waarde van de verschillende leervakken juist benadrukken. Vakkenintegratie is een zeer forse ingreep, die uiteraard ook grote implicaties voor het examen heeft. Daarom wordt gepleit voor een studie waarin argumentatie voor en tegen, en empirische evidentie over te verwachten consequenties, de beleidskeuzes kunnen voorbereiden.

Op grond van de beschikbare informatie over lopende onderzoeksprojecten (bijlage 1) concluderen we dat dit thema (meerwaarde van vakkenintegratie) niet aan bod komt in lopende onderzoeksprojecten.

Ad b) “pijlers van evidentie” bij de vigerende plannen tot hervorming van examens en eindtoetsen

Empirisch analytisch doelstellingsonderzoek

Systematisch onderzoek naar de identificatie, legitimering en uitwerking van onderwijsdoelstellingen is gemist in de onderbouwing van de curriculumplannen “Onderwijs2032”. Legitimering van doelstelling is van even groot belang voor curriculum als voor examen ontwikkeling. Het verdient daarom aanbevelingen om consultatierondes in het kader van de vigerende curriculumvernieuwing te ondersteunen met een representatief opgezet, empirisch analytisch doelstellingsonderzoek.

Op grond van de beschikbare informatie over lopende onderzoeksprojecten (bijlage 1) concluderen we dat dit thema (empirisch analytisch doelstellingsonderzoek) niet aan bod komt in lopende onderzoeksprojecten.

De meetbaarheid en onderwijsbaarheid van 21ste -eeuwse vaardigheden

De stelling dat niet-cognitieve componenten een belangrijker plaats zouden moeten hebben in het onderwijs, is een van de belangrijkste achterliggende motieven in het debat over zowel doelstellingen en curriculum vernieuwing, als over eventuele bijstelling van examens en eindtoetsen.

Naast meetbaarheid is de onderwijsbaarheid van de niet-cognitieve attributen in het geding. Vooronderzoek naar meetbaarheid en onderwijsbaarheid is wenselijk, alvorens te besluiten op welke wijze men het curriculum en de examens zou willen bijstellen in de richting van 21st century skills.

Op grond van de beschikbare informatie over lopende onderzoeksprojecten (bijlage 1) concluderen we dat het thema (meetbaarheid en onderwijsbaarheid van 21ste-eeuwse vaardigheden) waarschijnlijk op een meer toegespitste wijze, nl. gekoppeld aan het NCO, en gericht op een deel terrein van 21st century skills, aan bod komt in een binnenkort te starten NRO-onderzoeksproject (offertefase loopt): 'Vooronderzoek advanced skills in het kader van NCO' (beoogde opleverdatum januari 2020).

Ad c) Vragen over "curriculum alignment" als een geheel van maatregelen dat de onderwijskwaliteit bevorderende functie van examens en eindtoetsen kan verhogen.

Onderzoeksthema's in verband met de functie van toetsen en examens in de context van curriculum alignment (dat wil zeggen een goede onderlinge afstemming tussen curriculum componenten, met name doelstellingen en examens) zijn:

"Horizontale alignment"; waaronder de inhoudsvaliditeit, c.q. doelstellingsvaliditeit van examens en toetsen.

Toets- en examen technische innovaties.

Haalbaarheid van gecombineerde constructie van een doelstellingskader en een programma van examens en eindtoetsen.

Bestuurlijk-organisatorische randvoorwaarden in Nederland, voor zover centrale monitoring van verticale alignment zou kunnen worden overwogen.

Internationaal vergelijkend onderzoek naar curriculum alignment met een aantal voor Nederland interessante onderwijsstelsels.

Op grond van de beschikbare informatie over lopende onderzoeksprojecten (bijlage 1) concluderen we dat dit thema (vragen over "curriculum alignment" als een geheel van maatregelen dat de onderwijskwaliteit bevorderende functie van examens en eindtoetsen kan verhogen) niet aan bod komt in lopende onderzoeksprojecten.

2.2 Toevoegde thema's naar aanleiding van zeer recente publicaties

Min of meer tegelijkertijd met de conceptversie van het vooronderzoek heeft de Commissie Kwaliteit Schoolexaminering (Commissie Ten Dam) in opdracht van de VO-raad een advies uitgebracht over kwetsbaarheden in de kwaliteitsborging van schoolexaminering (Commissie Kwaliteit Schoolexaminering, 2018). Ook verscheen rond datzelfde tijdstip een advies van de Onderwijsraad over toetsen en examineren (Onderwijsraad, 2018). Op grond daarvan is een aantal aanvullende onderzoeksthema's relevant.

Ad d) Vragen over het instellen van examencommissies.

In beide publicaties wordt geadviseerd het instellen van examencommissies op scholen in het voortgezet onderwijs wettelijk te verplichten om daarmee het gebruik van toetsing en examinering te verbeteren dan wel de kwaliteit van examinering beter te borgen.

Dat roept de vraag op wat de toegevoegde waarde is van eventuele instelling van examencommissies aan de (kwaliteitsborging van) examens, op welke punten verbetering verwacht mag worden, welke inrichting daarvan het meeste bijdraagt aan noodzakelijke verbetering, en wat daarbij geleerd kan worden van het mbo en ho.

Op grond van de beschikbare informatie over lopende onderzoeksprojecten (bijlage 1) concluderen we dat dit thema (instelling examencommissies) niet aan bod komt in lopende onderzoeksprojecten.

Ad e) Vragen over het vergroten van toetsdeskundigheid in het veld

In beide publicaties wordt daarnaast geadviseerd de toetsdeskundigheid van leraren/docenten en schoolleiding te vergroten. De interne expertise op het terrein van examinering zou zelfs een criterium moeten zijn voor het verstrekken van examenlicenties (het mogen afnemen van examens) in het voortgezet onderwijs.

Dat roept de vragen op wat de toegevoegde waarde is van verhoging de toetsdeskundigheid aan de versterking van het niveau van (met name) schoolexamens, welke aspecten van toetsdeskundigheid daarbij het meest relevant zijn (inhoud, proces) en op welke manier de toetsdeskundigheid het beste kan worden vergroot op de korte en langere termijn (zie ook Scheerens, e.a. 2019, nog te verschijnen p. 60).

Op grond van de beschikbare informatie over lopende onderzoeksprojecten (bijlage 1) concluderen we dat dit thema (toetsdeskundigheid in het veld) deels aan bod komt in een aantal lopende onderzoeksprojecten. Daarbij gaat het om de projecten 'Promoting Formative Assessment: From Theory to Policy and Practice', UT; 'Leernetwerken formatief toetsen', SLO/VO-raad; 'Verdiepingsnetwerk formatief evalueren', SLO/VO-raad, WUR en HU; 'Professionalisering formatief toetsen VO', SLO, UT en UM). Het gaat hier in alle gevallen om professionalisering/leernetwerken op het terrein van *formatief* toetsen/examineren/evalueren. En niet om professionalisering op het terrein van *summatief* toetsen. De overige onderwerpen binnen dit thema komen niet aan bod in lopend onderzoek.

Ad f) Vragen over de verhouding tussen schoolexamen en centraal examen

Twee rapporten die ten grondslag liggen aan het advies van de Commissie Kwaliteit Schoolexaminering (Van der Ploeg en Weijers, 2018a en b) laten zien dat het schoolexamen voor een deel van de vakken vooral wordt gebruikt als voorbereiding op het centraal examen. Dat wordt vooral geweten aan het veel grotere belang dat overheid (inclusief Inspectie), vervolgonderwijs en maatschappij hecht aan het centraal examen en de (al dan niet terechte) inspanningen van scholen om de cijfers tussen schoolexamen en centraal examen niet te ver uiteen te laten lopen. Deze beperkte functie van het schoolexamen is vervolgens voor sommigen reden te pleiten voor het afschaffen van schoolexamen als onderdeel van het eindexamen (bijvoorbeeld Hans Buijze en Wiebe Brouwer in NRC 24 december 2018) en is voor anderen juist reden om de rol van het centraal examen binnen het eindexamen drastisch in te perken (VOraad, 2018).

Dat roept de vraag wat de opvattingen zijn over eventuele aanpassing in verhouding tussen school- en centraal examen in het vo, het afnemend veld en andere stakeholders en wat de onderbouwing van die opvattingen is. Daarnaast ligt een ex ante evaluatie voor de hand naar de vermoedelijke effecten van aanpassingen van de verhouding tussen beide onderdelen van het eindexamen waar ook de relatie met behoefte aan flexibilisering aan bod kan komen.

Op grond van de beschikbare informatie over lopende onderzoeksprojecten (bijlage 1) concluderen we dat dit thema (balans centrale examens en schoolexamens) niet aan bod komt in lopende onderzoeksprojecten.

3 Overzicht nog niet gedekte onderzoeksthema's

Wanneer we de lijst in schema 3.1. afzetten tegen de onderzoeksthema's (paragraaf 2) zien we dat er slechts op onderdelen enkele thema's worden aangestipt met lopend en binnenkort te starten onderzoek. Dat betekent dat het gros van de gepresenteerde thema's in paragraaf 2 overeind blijft staan als relevante thema's die een plek verdienen in een onderzoeksprogramma rondom toetsing en examinering. Voor de volledigheid geven we daarvan hieronder nog een korte opsomming van de thema's.

De vragen die gegenereerd zijn in het rapport "Fundamentele vragen over examens en toetsing" sluiten aan bij het debat over curriculum en examenherziening. Het gekozen perspectief is het vergroten van de evidence- base voor het beleid. De meer specifieke onderzoeksvragen zijn geordend in drie categorieën: het nagaan van de feitelijke basis voor enkele aannamen in het debat, pijlers van evidentie bij de vigerende plannen tot hervorming en vragen over toetsen en examens in het kader van curriculum alignment. Onderzoeksvragen die zijn gegenereerd op basis van recente publicaties zijn niet goed in te passen in deze drie categorieën dus die vormen een vierde aparte categorie.

Per thema hebben we aangegeven in welke orde van grootte de looptijd en budget voor het betreffende thema zullen liggen.

Voor looptijd hanteren we daarbij de volgend indeling:

- kort: looptijd $\leq$ half jaar
- middellang: half jaar $<$ looptijd $<$ één jaar
- lang: looptijd $\Rightarrow$ jaar

Voor budget houden we de volgende indeling aan:

- beperkt: budget $\leq$ €50K
- middelgroot: 50K $<$ budget $<$ €150K
- groot: budget $\Rightarrow$ €150K

Thema's	Bijzonderheden
<i>De feitelijke basis voor enkele aannamen in het debat</i>	
a. Onderzoek naar houdingen en opinies over toetsen en examens	Looptijd kort; budget beperkt
b. Onderzoek naar toets-stress bij leerlingen	Looptijd middellang; budget middelgroot

c. Cognitieve verenging en vrije ruimte in relatie tot examens	Looptijd kort; budget beperkt
d. Onderzoek naar de implicaties van vakkenintegratie voor toetsen en examens	Looptijd kort; budget beperkt
<i>Pijlers van evidentie bij vigerende plannen tot hervorming</i>	
a. Empirisch analytisch doelstellingsonderzoek	Looptijd lang; budget groot
b. Onderzoek naar de meetbaarheid en onderwijsbaarheid van 21 ^{ste} - eeuwse vaardigheden	Looptijd lang; budget groot
<i>Vragen over toetsen en examens in het kader van curriculum alignment</i>	
a. Toets technische innovaties ter verhoging van de validiteit van toetsen en examens	Looptijd middellang; budget middelgroot
b. Bestuurlijk organisatorische randvoorwaarden bij verticale alignment	Looptijd kort; budget beperkt
c. Internationaal vergelijkend onderzoek curriculum alignment	Looptijd lang; budget groot
<i>Aanvullende vragen naar aanleiding van recente publicaties</i>	
a. Vragen over het instellen van examencommissies	Looptijd middellang; budget middelgroot
b. Vragen over het vergroten van toetsdeskundigheid in het veld	Aandacht daarbij voor deskundigheid/professionalisering rondom zowel summatief als formatief toetsen; looptijd lang; budget groot
c. Vragen over de verhouding tussen schoolexamen en centraal examen	looptijd lang; budget groot

4 Literatuur

Commissie Kwaliteit Schoolexaminering. 2018. *Een volwaardig schoolexamen*. Amersfoort: Commissie Kwaliteit Schoolexaminering

Onderwijsraad. 2018. *Toets wijzer. Naar een eigen(tijdse) wijze van toetsen en examineren*. Den Haag: Onderwijsraad.

Scheerens, J., Brouwer, A., Sanders, P., Veldkamp, B. & Van der Vegt, A.L. (2019, te verschijnen). *Fundamentele vragen over examens en toetsing*, Utrecht/Enschede: Oberon/TU Twente.

Van der Ploeg, S. & S. Weijers. 2018a. *Kwaliteitsborging schoolexaminering voortgezet onderwijs* Utrecht: Oberon.

Van der Ploeg, S. & S. Weijers. 2018b. *Analyse examenreglementen en PTA's voortgezet onderwijs* Utrecht: Oberon.

VOraad. 2018. *Pleidooi voor herijking van de examinering in het vo. Position paper*. Utrecht: VOraad.

Bijlage 1 Overzicht van lopend onderzoek

In onderstaande tabel geven we een overzicht op van lopend onderzoek op het terrein van toetsing en examens in het voortgezet onderwijs. Daarvoor heeft OCW intern (en bij CvTE) gekeken welke onderzoeken (binnenkort gaan) lopen en hebben is de NRO-projectendatabase geraadpleegd en zijn de werkplannen/programma's van relevante organisaties bekeken (SCP, CPB, Onderwijsraad en VO-raad). Dat levert een lijst aan onderzoeken op die we presenteren in onderstaand schema.

Schema: Overzicht lopend/te starten onderzoek rondom toetsen en examens start 2019

	OCW		Bijzonderheden
1	Promoting Formative Assessment: From Theory to Policy and Practice	UT	-
2	Leernetwerken formatief evalueren (starters- en uitvoerdersnetwerk)	SLO/VO-raad	-
3	Professionalisering en effecten formatief evalueren (verdiepingsnetwerk)	SLO/VO-raad, WUR en HU	-
4	Professionalisering formatief toetsen VO	SLO, UT en UM	-
5	Pilot versneld/verrijkt vwo	Pilot OCW	-
6	Onderzoek motie van Meenen over resultaatverschillen Pisa en CSE i.r.t. N-termen	Cito + NRO	-
7	Docentenparticipatie CSE – vergroten participatie van docenten in examenconstructie CSE	Cito Project	-
8	Onderzoek uitvoering correctiepraktijk	Onderzoek uitvoering correctiepraktijk	-
9	Evaluatieonderzoek digitale centrale examens vmbo	Regioplan	-
10	Evaluatieonderzoek CvTE (periodiek onderzoek vanuit Kaderwet zbo's)	Evaluatieonderzoek CvTE (periodiek onderzoek vanuit Kaderwet zbo's)	-
11	Onderzoek regeerakkoord naar invoering van diploma's met vakken op verschillende niveaus i.r.t. brede selectie aan de poort in het vervolgonderwijs	Onderzoek regeerakkoord naar invoering van diploma's met vakken op verschillende niveaus i.r.t. brede selectie aan de poort in het vervolgonderwijs	-
12	Experiment regeerakkoord naar doorstroom van leerlingen met vak op een hoger niveau naar een hoger gelegen onderwijssoort	Experiment regeerakkoord naar doorstroom van leerlingen met vak op een	-

		hoger niveau naar een hoger gelegen onderwijssoort	
13	Invloed (en gebruik daarvan) van beoordelingsruimte van correctoren bij examens in het tweede tijdvak	Onderzoek VU naar 'teacher discretion'	Inmiddels afgerond
14	Leernetwerken summatieve toetsing schrijfvaardigheid	Cito Project	
	CvTE	CvTE	
1	Onderzoek naar mogelijke bundeling NT2 met taalexamens inburgering, en consequenties voor CvTE.	Oberon	-
2	Vergroten van docentenparticipatie en transparantie bij/over examenproces	Project ieders examen (PIEx)	-
	NRO		
405-17-713	Licht op schaduwonderwijs (waaronder examentraining)	UvA	Opleverdatum februari 2019
411-08-253	Metten leerprestaties NL op (v)mbo (review)	Radboud Universiteit / ECN	-
	Vooronderzoek (advanced) skills (doel: verkennen of het nuttig/mogelijk is om advanced skills te meten/monitoren)	Opdracht nog niet toegekend	Oplevering januari 2020
	Onderwijsraad, CPB, SCP, VO raad		
	Op basis van werkplannen en werkprogramma's <i>geen</i> gepland onderzoek rondom toetsing en examens (in vo)		-

Oberon

Postbus 1423, 3500 BK Utrecht

t 030 230 60 90 | f 030 230 60 80

info@oberon.eu | www.oberon.eu

Utrecht, 28 januari 2019